

Motion till riksdagen 2025/26:2787

av Jessica Wetterling m.fl. (V)

En politik för urfolket samer

Innehållsförteckning

1	Förslag till riksdagsbeslut	2
2	Inledning	3
2.1	Ratificera ILO 169	6
2.2	Implementera FN:s urfolksdeklaration.....	8
2.3	Nordisk samekonvention.....	9
2.4	Renmarkskommittén	9
2.5	Utvärdera konsultationsordningen	12
2.6	Sametinget/Sámedigge	13
2.7	Sametingets parlamentsbyggnad	14
2.8	Hatbrott mot samer.....	14
2.9	En samisk språklag.....	15
2.10	Böcker på samiska språk	17
2.11	Stipendieordning för studier i samiska språk	18
2.12	Sameskolan.....	19
2.13	En nationalscen för Sápmi.....	20
2.14	Gör samernas nationaldag till allmän flaggdag	21
2.15	Repatriering av samiska kvarlevor och heliga föremål	22
2.16	Nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa	23

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett förslag om att ratificera ILO-konvention 169 och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att FN:s urfolksdeklaration snarast bör implementeras i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till en utvärdering av konsultationsordningen och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning för att utreda ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör fatta nödvändiga beslut i syfte att inrätta Sametingets parlamentsbyggnad och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att i nära samarbete med Sametinget och det samiska samhället ta fram ett förslag till samisk språklag och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över ett möjligt samarbete mellan de nordiska biblioteken för att det ska bli möjligt att låna böcker från andra nordiska länder på olika samiska språk och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder i syfte att genomföra en stipendieordning för studier i samiska språk och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda möjligheten att flytta ansvaret för Sameskolstyrelsen till Sametinget och tillkännager detta för regeringen.

10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att inrätta en nationalscen för Sápmi och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att samernas nationaldag den 6 februari ska bli en allmän flaggdag och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att inrätta ett nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Vänsterpartiet har under lång tid drivit frågor i syfte att stärka samers rättigheter, inflytande och livsvillkor. Vi har exempelvis motionerat regelbundet sedan 1991 om en ratificering av ILO:s (International Labour Organization) konvention nr 169 om urfolk och stamfolk. Sverige erkände samerna som urfolk 1977. Enligt folkrätten har urfolk särskilda rättigheter utöver de rättigheter som följer av ställningen som nationell minoritet. Det handlar om rätt till självbestämmande och rätt till de landområden de traditionellt bebor. Samerna bor i Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Sápmi. Sápmi breder ut sig över hela den norra delen av Nordkalotten. Forskning visar att samerna har en lång sammanhängande historisk anknytning till de områden där de bedrivit sin näring och utvecklat sin kultur. De fanns i Sápmi långt innan nationsgränserna upprättades.

Svenska statens behandling av samerna och samiska frågor är dessvärre en mörk historia. Från det att den svenska majoritetsbefolkningen började befolka och bruka marken i de inre delarna av Norrland, i strid med den s.k. Lappkodicillen från 1751 som reglerade den gränsöverskridande renskötseln och gav samerna rätt att fritt röra sig över gränsen, försvårades samernas möjligheter att använda marken för renbete, jakt och fiske. Samer har också använts för tvångsarbete och de har tvångsförflyttats.

Från de sista decennierna av 1800-talet influerade rasbiologin svensk samepolitik. Politiker och forskare påstod och sökte belägg för att samerna var födda med vissa "rasegenskaper" som gjorde att de var underlägsna den övriga befolkningen. Offentliga forskningsanslag användes för att mäta och jämföra kraniers form hos den svenska majoritetsbefolkningen, samer och sverigefinnar. Mätningen gjordes både på levande

människor och genom att gräva upp gravar. Långskallar ansågs högre stående än kortsckallar, dit samer räknades. 1 300 levande samer undersöktes och fotograferades, vuxna och barn, med och utan kläder. 1922 grundades det offentligt finansierade rasbiologiska institutet i Uppsala, det första i världen. Institutionen hade politikernas uppdrag att upprätthålla hög kvalitet på den svenska folkstammen, vilket innebar att rasblandning skulle undvikas. Även om samer inte var direkt utpekade som en grupp som skulle utsättas för tvångssterilisering är det ändå tydligt att många samer utsattes för dessa övergrepp som utfördes från mitten av 1930-talet till mitten av 1950-talet. Längre gick statens samepolitik ut på att särskilja och stigmatisera samerna. Samer ansågs endast lämpade för att leva på det sätt som majoritetssamhället definierade som samiskt. Det infördes bestämmelser som inskränkte samers möjligheter att bedriva jordbruk och bygga fasta bosättningar. Barnen fick inte gå i den vanliga folkskolan. Så sent som in på 1960-talet förbjöds samiska barn att använda samiska språk i skolan. Många samer slutade därför att tala sitt språk och att förmedla det till sina barn.

1928 beslutade riksdagen att de samer som inte var renskötare inte heller skulle ha några samiska rättigheter. De fick t.ex. ingen särskild rätt att jaga och fiska i de områden där deras förfäder levt. På så sätt drog staten en skarp gräns mellan de samer som lever på renskötsel och de som försörjer sig på annat sätt. Statens samepolitik har lett till dagens motsättningar och konflikter inom det samiska folket och mellan samer och andra grupper i befolkningen när det gäller bl.a. markrättigheter.

FN:s rasdiskrimineringskommitté har vid ett flertal tillfällen kritiserat Sverige för brister när det gäller samernas rättigheter som urfolk. 2013 kritiserades Sverige för att inte ta tillräcklig hänsyn till samebyarna i samband med gruvetableringar och kommittén uppmanade då även den svenska regeringen att stoppa processen kring en etablering av en nickelgruva i Rönnbäcken, Västerbotten, i väntan på vidare granskning. 2017 gav rasdiskrimineringskommittén Vapstens sameby rätt i sak. Regeringens beslut om en gruvetablering är ett ingrepp i samebyns egendomsrätt. Kommittén har även uttryckt oro över att den svenska minerallagen tillåter stora industriprojekt och andra aktiviteter inom samiskt område, utan samernas fria och informerade förhandssamtycke. Kommittén har vidare rekommenderat Sverige att ändra lagstiftningen för att ge samerna ett större inflytande över sitt landområde så att samernas rättigheter överensstämmer med FN:s konventioner. Under granskningen våren 2018 uttalade rasdiskrimineringskommittén stark kritik mot att Sverige inte uppnått resultat på området sedan 2013. 2020 uppmanade kommittén Sverige att göra om

tillståndprocessen i gruvprojektet i Rönnbäcken. Sverige fick kritik för att samebyn inte fått gruvetableringen prövad i domstol. Gruvindustrin är en strategiskt viktig näring för Sverige, inte minst i regioner som tidigare drabbats av hög arbetslöshet och utflyttning. Samtidigt har gruvbrytning en mycket stor påverkan på miljö och omgivande samhällen. Det finns en stark opinion för att bevara ovärderliga naturvärden och garantera långsiktiga förutsättningar för lokalsamhälle och urfolk. Den svenska minerallagen är exceptionellt förmånlig för gruv- och prospekteringsbolag, samtidigt som alltför lite hänsyn tas till dem som påverkas av verksamheten. Vänsterpartiet menar därför att det är rimligt att ställa krav på gruvans ekonomi så att det finns pengar även för miljökostnaderna, att de som bor i eller använder området, t.ex. samebyarna, får större inflytande i tillståndprocessen samt att det införs ett stopp för prospektering i naturreservat, Natura 2000-områden och världsarvsområden. Den förra regeringen godkände i mars 2022 etableringen av en gruva i Kallak/Gállok mitt i en av Jåhkågasska samebys smalaste passager där renarna har strövområde och flyttled. Beslutet har fått hård kritik från bl.a. Naturskyddsföreningen och Svenska Samernas Riksförbund. Även FN:s rasdiskrimineringskommitté har riktat kritik mot att regeringen inte gett samerna inflytande i beslutsfattandet. I juni 2024 meddelade Högsta förvaltningsdomstolen sin dom angående gruvplanerna i Kallak/Gállok. Domstolen godkände regeringens tidigare beslut att bevilja bearbetningskoncession för järnmalmsbrytning i området. Detta innebär att företaget får tillstånd att gå vidare med sina planer.

En forskningsrapport från Stockholms universitet visar att några av toppcheferna inom svensk gruvindustri anser att det inte är relevant att beakta mänskliga rättigheter för urfolket samerna eftersom det inte skedde någon kolonisering i Sverige. Detta är synnerligen problematiskt eftersom det är gruvbolagen som lokalt förhandlar med samebyarna inför nya gruvetableringar. För Vänsterpartiet är det självklart att såväl Sametinget som de samer som berörs ska ha större inflytande i frågor som rör exempelvis land och vatten, bl.a. vid exploateringar. Läs mer om vår mineralpolitik i motion 2024/25:V554 .

Det är dock inte bara gruvindustrin och den påverkan den innebär för natur och renskötsel som är problematisk. I dag saknas en helhetssyn över den samlade effekt som intrång i form av exempelvis skogsavverkningar och byggande av broar, vägar, vindkraftsparker och industrier orsakar i renbetesområden. Samtidigt som Sverige har bestämt sig för att hålla en bärkraftig stam av fyra stora rovdjur plus kungsörn så drivs även en politik som med accelererande hastighet exploaterar de områden där rovdjuren

förväntas leva. Det finns därför ett stort behov av att koordinera olika politikområden både för att det ska kunna tas välvägdade beslut och för att samernas ursprungsrättigheter ska respekteras och intressekonflikter kunna lösas. I den här motionen presenterar vi ett antal förslag som syftar till att förbättra levnadsvillkoren för den samiska urbefolkningen. I motion 2025/26:V624 finns fler förslag till åtgärder för de nationella minoriteterna och minoritetsspråken som även rör samerna.

2.1 Ratificera ILO 169

ILO:s (International Labour Organization) konvention nr 169 om urfolk och stamfolk innehåller ett antal bestämmelser och åtaganden till skydd för urfolk. Ett grundläggande krav enligt konventionen är att urfolk till fullo ska åtnjuta mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Det måste vidtas åtgärder mot diskriminering samt utformas särskilda insatser som främjar de berörda folkens sociala och ekonomiska rättigheter och som skyddar deras andliga och kulturella värden. Detta innebär bl.a. att det måste vidtas konkreta åtgärder för att skydda samers land, vatten, kultur och miljö. ILO 169 skapar inga nya markrättigheter men ställer krav på att de markrättigheter som finns ska erkännas och respekteras samt att samernas renskötselrätt respekteras på motsvarande sätt som andra markrättigheter i Sverige. Rättigheternas omfattning måste också klarläggas. De brister som finns i dag gäller den geografiska omfattningen av vinterbete, omfattningen av jakt- och fiskerätt, rätten att upplåta jakt- och fiskerätt och skyddet för renskötselrätten gentemot annan markanvändning. Konventionen ger inte samebyarna vetorätt, däremot rätt till samråd. Redan i dag gäller att samebyarna är sakägare på mark där renskötselrätten gäller.

Sverige var drivande för att få till stånd FN-konventionen ILO 169 redan 1989 men har ännu inte ratificerat den. Det som hindrat en ratificering av ILO 169 är framför allt att Sverige inte uppfyller förpliktelserna i konventionens artikel 14 om markrättigheter och att frågor kring samernas rätt till land och vatten inte har lösts. Motsättningarna ökar mellan de renskötande samerna och den övriga befolkningen när renarna under vintern söker bete på privatägd mark. Även jakt- och fiskerätten i fjällen diskuteras i förhållande till samernas rättigheter som urfolk. Här står olika starka intressen och olika rättigheter mot varandra. Med beaktande av att rennäringen är en central del av samernas kulturutövning har FN:s rasdiskrimineringskommitté uttalat sin oro över förmodade begränsningar i den traditionella nyttjanderätten till betesmark för renskötseln.

Högsta domstolen (HD) meddelade i januari 2020 dom i det s.k. Girjas målet (mål: T 853–18). Den långdragna tvisten handlade delvis om upplåtelseätten till småviltsjakt och fiske inom en samebys område ovanför odlingsgränsen. Parterna i målet var Girjas sameby och svenska staten, vars talan fördes av Justitiekanslern (JK). HD fann att Girjas sameby p.g.a. urminnes hävd har en ensamrätt att upplåta jakt och fiske på området samt att staten saknar sådan upplåtelse rätt. Eftersom domen är ett s.k. prejudikat öppnar den upp för att fler samebyar kan få rätten till jakt och fiske prövad p.g.a. urminnes hävd. Där rättsläget tidigare varit oklart är det nu klarlagt att urminnes hävd medför en rätt för samebyn att använda marken och fatta beslut om hur den ska användas när det gäller jakt och fiske. I HD hävdade statens ombud att skyldigheterna enligt urfolksrätten inte gäller Sverige eftersom ”krav på erkännande av ILO-konventionen 169 konsekvent avvisats av den svenska lagstiftaren”. I domen uttalar dock HD att ILO 169 inte ratificerats men att konventionen ändå i delar är bindande för staten då den har blivit internationell sedvanerätt.

Vänsterpartiet anser att Girjasdomen måste få konsekvenser i lagstiftningen. För att undvika ytterligare rättsliga tvister och för att stärka förutsättningarna för olika samiska näringar utöver renskötseln, såsom fiske, småviltsjakt och hantverk, behöver den svenska samepolitiken förändras på en rad områden. Givetvis måste man då anstränga sig för att undvika att Ortsbefolkningen inom de områden som berörs av renbetet ska känna sig åsidosatt genom de lösningar som ska garantera renskötande samers rättigheter. Icke renskötande samers rättigheter som urfolk måste också tillgodoses. Samförstånd och samråd måste därför utgöra grunden för den väg framåt som leder till en ratificering av ILO-konventionen. Det är viktigt att det samiska folket representeras och är delaktigt i processen. Något annat vore otänkbart och skulle bara innebära ett upprepande av majoritetssamhällets historia av att exkludera samer i avgörande frågor som handlar om samers liv, hälsa, kultur och framtid. Det krävs dock att regeringen tar förnyade initiativ som kan leda framåt så att motsättningarna mellan samtliga parter löses. S-MP-regeringen angav vid flera tillfällen under förra mandatperioden att den avsåg att arbeta i riktning mot en ratifikation av ILO 169. I skrivelsen Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter (skr. 2016/17:29) angav den dåvarande regeringen att man i syfte att stärka samernas rättigheter arbetar i riktning mot en ratifikation men att det ytterst är en fråga för riksdagen. Vänsterpartiet anser att det därför vore lämpligt om den nuvarande regeringen vidhöll denna ambition och lade fram ett sådant förslag till riksdagen för ställningstagande. Regeringens

åtagandeavseende ILO 169 bör skärpas och preciseras. Den sammantagna situationen för samerna kräver att regeringen på allvar tar tag i frågan för att kunna garantera samerna deras rättigheter som urfolk. Det krävs ett större engagemang från regeringens sida för att skapa det samförstånd mellan olika intressenter som är en förutsättning för en ratificering av ILO-konventionen.

Regeringen bör återkomma till riksdagen med ett förslag om att ratificera ILO-konvention nr 169. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.2 Implementera FN:s urfolksdeklaration

FN:s generalförsamling antog 2007 en urfolksdeklaration. Detta kan ses som en historisk milstolpe i kampen för erkännandet av urfolkens mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Urfolksdeklarationen är en tolkning av deklarationen om mänskliga rättigheter och de internationella konventioner som gäller för alla. Deklarationen anger en miniminivå för hur urfolksfrågorna bör behandlas i de olika länderna, även om den inte är juridiskt bindande. Deklarationens tyngdpunkt ligger på rätten till självbestämmande och innehåller även skrivningar gällande urfolkens rätt att äga, bruka och kontrollera land, territorier och naturresurser. Rätten till självbestämmande såsom den uttrycks i deklarationen innefattar det samiska folkets rätt att fritt avgöra sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling samt kontrollera och besluta över sina egna naturresurser. En central del i urfolksdeklarationen är rätten till fritt och informerat förhandssamtycke (FPIC). Det innebär att urfolk har rätt att bli konsulterade och informerade samt att fatta beslut i frågor som berör dem och deras rättigheter, utan påtryckningar utifrån. Deklarationen understryker vidare samernas rätt att stärka sina särskilda politiska, juridiska och ekonomiska institutioner, vilket inkluderar såväl folkvalda samiska parlament och gemensamma samiska parlamentariska råd som traditionella lokala ekonomiska och kulturella strukturer såsom samebyar, renbeteslag och sjösamiska gemenskaper. Syftet med ”särbehandlingen” av urfolk och minoriteter är att alla ska ha samma rättigheter, att minoritetskulturer ska ha samma skydd som tillkommer majoritetskulturen.

FN:s råd för mänskliga rättigheter noterade 2010 att Sverige stöder urfolksdeklarationen men inte tillämpar de rättigheter som den innehåller. Sverige rekommenderades att implementera deklarationen och etablera mekanismer för detta i samarbete med det samiska folket. FN:s rasdiskrimineringskommitté har kritiserat bristerna när det gäller samernas inflytande och framför allt bristen på fritt informerat

samtycke. Sverige har haft över 15 år på sig att implementera FN:s urfolksdeklaration och över 30 år på sig att ratificera ILO 169. Det är genant att ett land som Sverige bryter mot grundläggande folkrättsliga principer som ska ge urinvånare möjlighet att upprätthålla sin kultur.

FN:s urfolksdeklaration bör snarast implementeras i Sverige. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.3 Nordisk samekonvention

År 2011 inleddes förhandlingar om en nordisk samekonvention. Förslaget till konvention togs fram av en expertgrupp och remissbehandlades sedan i Sverige, Norge och Finland. Förhandlingarna avslutades i januari 2017, men konventionen har ännu inte antagits. Konventionen är tänkt som en nordisk tillämpning av ILO 169 och är det första regionala urfolksinstrumentet i sitt slag. Konventionen skapar inga nya rättigheter men ska garantera de rättigheter samerna redan har. Den anger vissa minimirättigheter som staterna kan vidareutveckla och ger verktyg för en förbättrad dialog mellan stat, myndigheter och det samiska folket. Vidare är konventionen tänkt att skapa goda förutsättningar för ett förstärkt samiskt inflytande och delaktighet. Konventionen får inte försvaga befintliga rättigheter i något av länderna.

Vänsterpartiet hoppas att en nordisk konvention som Sametinget står bakom snart kan vara på plats och leda till förbättringar avseende samers ställning i Sverige och i Norden, men vi anser inte att en nordisk konvention ändrar behovet av att även ratificera ILO 169.

2.4 Renmarkskommittén

Den förra regeringen tillsatte en parlamentarisk utredning (Renmarkskommittén) som fick i uppdrag att föreslå en ny renskötsellag som ska ersätta den nuvarande rennäringslagen (dir. 2021:35, dir. 2022:58). Utredningen skulle bl.a. bedöma inom vilka delar av statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför den s.k. lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, som samebyar i förhållande till staten genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske. Vidare skulle utredningen bl.a. föreslå hur samebyarna bör vara organiserade och bedöma om en förlikningsmekanism bör inrättas för att lösa tvister mellan samebyar, markägare och andra nyttjanderättshavare till mark som har med frågor om renskötselrätt att göra.

Utredningens förslag skulle vara förenliga med Högsta domstolens slutsatser i Girjasdomen och med Sveriges folkrättsliga förpliktelser. Uppdraget skulle slutredovisas senast den 20 maj 2025. Ett delbetänkande SOU 2023:46 presenterades i juni 2023. Flera ledamöter i kommittén som företrädde det nuvarande regeringsunderlaget valde att reservera sig mot delbetänkandet. Vänsterpartiet anser att det är olyckligt, i synnerhet eftersom det fick konsekvenser för regeringens beslut att inte gå vidare med förslaget.

Regeringen avvecklade Renmarkskommittén i november 2024 med motiveringen att kommitténs första delbetänkande Jakt och fiske i renbetesland (SOU 2023:46) fått kritik från remissinstanser. Regeringen har uppgett att de avser att tillsätta en ny utredning av rennärlagen. Syftet med den nya utredningen ska vara att arbeta fram långsiktigt hållbara förslag som har bred förankring både hos dem som berörs och i riksdagen.¹

Vänsterpartiet stod bakom delbetänkandets förslag som byggde på en kompromiss, och beklagar att kommittén inte fick fortsätta sitt arbete. Förvisso har kritik framförts av flera remissinstanser men innehållet i kritiken skiljer sig åt vilket var förväntat eftersom de frågor som utredningen sett över är känsliga och viktiga för många människor. Diskrimineringsombudsmannen (DO), som inte ombetts av regeringen att inkomma med ett remissvar, anser t.ex. att utredningens förslag inte tillgodoser samernas rättigheter som urfolk medan Svenska Jägarförbundet menar att förslagen grundar sig på en felaktig historiebeteckning och ett skevt urval av fakta. Svenska samernas riksförbund (SSR) är däremot kritiska till att kommittén förslag inte fastställer och erkänner samebyns rättigheter i enlighet med de slutsatser som framgår av Girjasdomen och Sveriges folkrättsliga förpliktelser. Vänsterpartiet anser att frågor som rör samebyarnas rätt att upplåta jakt och fiske i första hand bör lösas genom lagstiftning och inte genom rättsprocesser. Vi har stor respekt för att tillgången till jakt och fiske är angelägen för många. Samtidigt är det för oss en självklarhet att lagstiftningen behöver anpassas så att den tar hänsyn till Girjasdomen och nu gällande förhållanden vad gäller upplåtelserätt inom Girjas samebys område. Vi anser även att det finns skäl att skapa möjligheter för att låta lokala föreningar hantera upplåtelser utifrån de förutsättningar och utgångspunkter utredningen beskriver i de fall där en sådan gemensam önskan finns. Konsekvensen av att utredningen lagts ner blir sannolikt att fler samebyar stämmer staten. Sedan 2018 har svenska samebyar drivit över 200 olika rättsprocesser

¹ <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/11/regeringen-avser-avveckla-renmarkskommitten-och-tillsatta-en-ny-utredning/>

som ofta är långa och kostsamma. Risken är att fler domstolsprocesser leder till ökad polarisering och splittring mellan olika grupper.

För Vänsterpartiet är det mycket angeläget att minska de spänningar och konflikter som finns dels mellan renägande samer och icke renägande samer, dels mellan samers intresse av tillgång till betesmark, jakt och fiske och andra gruppers intresse av marktillgångar för exempelvis prospektering, jakt och fiske. Därför behöver en samlad samepolitik ta i beaktande hur olika berörda gruppers intressen kan tas till vara. Samtidigt som rennäringen och renskötseln är en förutsättning för den samiska kulturens fortsatta existens och dessutom räknas som ett riksintresse har rennäringens markanspråk ofta fått träda tillbaka för andra markanvändningsintressen. Vänsterpartiet anser därför att det i samband med arbetet med en samlad samepolitik även bör göras en översyn av riksintressebegreppet och hur det tillämpas när två riksintressen står emot varandra.

Frågan om samers rättigheter som urfolk har varit föremål för ett stort antal utredningar de senaste 40 åren. DO skriver i sitt remissvar på delbetänkandet SOU 2023:46 att det inte går att bortse från att den svenska staten på detta sätt har skjutit ”samefrågan” framför sig och överlåtit åt domstolar och lokalsamhället att lösa problem som statens brist på politiskt ansvarstagande skapat. Staten har överlåtit till t.ex. markägare, kommuner, skolor och samer att stå för kostnader och ta ansvar för att lösa problem och konflikter som tidigare samepolitik lagt grund för. DO har under lång tid framhållit hur detta starkt bidrar till att samer hamnar i en situation där de är än mer utsatta för diskriminering. Vi instämmer i DO:s beskrivning av statens agerande och tidigare regeringars liksom nuvarande regerings sätt att hantera frågan. Klart är att regeringen behöver ta ansvar för situationen. Samtidigt är det svårt att se hur den av regeringen aviserade nya utredningen ska lyckas lösa dessa djupa konflikter på ett framkomligt sätt.

I slutet av 2021 beslutade regeringen att tillsätta en sanningskommission för det samiska folket efter hemställan av Sametinget och att bl.a. Vänsterpartiet drivit frågan i riksdagen (se t.ex. mot. 2017/18:2967). Sanningskommissionen ska kartlägga och granska den politik som förts gentemot samerna i ett historiskt perspektiv och dess konsekvenser för det samiska folket. Kommissionen ska också synliggöra och sprida kunskap om samernas erfarenheter. Till skillnad från när det gäller flera andra sanningskommissioner finns inte begreppet ”försoning” med i benämningen av denna kommission. I sin hemställan till Kulturdepartementet framhöll Sametinget att

sanningskommissionen förutsätts följas av en försoningsprocess efter genomfört kommissionsarbete, givet att de rekommendationer som kommissionen föreslår uppfylls. Kommissionens slutsatser och förslag på åtgärder ska redovisas till regeringen senast den 1 oktober 2026.

Vänsterpartiet kan se uppenbara svårigheter med att få till stånd en försoningsprocess om inte konflikterna gällande samernas rätt till mark, jakt och fiske i egenskap av urfolk kan få en hållbar lösning. I nuläget avvaktar vi sanningskommissionens förslag och avser sedan att återkomma med konkreta förslag.

2.5 Utvärdera konsultationsordningen

Den 1 mars 2022 trädde den förra regeringens förslag om en konsultationsordning för det samiska folket i kraft. Den 1 mars 2024 anslöts regioner och kommuner till förfarandet. Konsultationsordningen innebär att regeringen, statliga förvaltningsmyndigheter och regioner och kommuner är skyldiga att konsultera Sametinget innan beslut fattas i ärenden som kan få särskild betydelse för samerna. I vissa fall ska konsultation även genomföras med en sameby eller en samisk organisation. Vänsterpartiet stod bakom förslaget men föreslog i en motion till riksdagen att regeringen bör intensifiera arbetet med att anpassa konsultationslagen till principen om rätten till ett fritt och informerat förhandssamtycke (mot. 2021/22:4238).

Rätten till fritt informerat förhandssamtycke (Free, Prior and Informed Consent, FPIC), innebär att urfolk har rätt att bli konsulterade och informerade och har rätt att fatta beslut i frågor som berör dem och deras rättigheter, utan påtryckningar utifrån. FPIC är en grundläggande princip i folkrätten rörande staters relation till sina urfolk. Principen är central i FN:s urfolksdeklaration. Rätten att konsulteras ska inte endast innebära en rätt att höras eller involveras, utan den ska medföra en reell möjlighet att påverka. Dessvärre är den nu gällande konsultationsordningen inte baserad på principen om rätt till fritt informerat förhandssamtycke. Regeringen gjorde inte heller någon utredning om vad FPIC-principen innebär för den svenska statens relation till samerna eller hur principen bör komma till uttryck i lagstiftningen i samband med lagstiftningsärendet. Detta är en stor brist som gör att samerna riskerar att bli utan verklig självbestämmanderätt. Såväl Civil Rights Defenders som Amnesty International och Sametinget har gjort liknande bedömningar i sina remissvar på utredningen som låg till grund för propositionen.

Enligt vår mening är det mycket beklagligt att konsultationsordningen strider mot modern folkrätt. Dock förde den dåvarande regeringen in skrivningar i den aktuella propositionen som pekar i en riktning mot ett erkännande av FPIC-principen. Enligt regeringen ska utvärderingen av den nya lagen bl.a. undersöka vad FPIC-principen innebär för den svenska statens relation till samerna i ljuset av konsultationsordningen (prop. 2021/22:19 s. 128). Vänsterpartiet anser att detta är en positiv början på ett arbete som bör utmynna i att FPIC-principen så småningom tillämpas fullt ut i svensk rätt.

Regeringen bör ta initiativ till en utvärdering av konsultationsordningen. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.6 Sametinget/Sámedigge

Sametinget bildades 1993 som en officiell representant för den samiska befolkningen och för att förbättra möjligheterna att förvalta och bevara den samiska kulturen. Det är dock inget organ för självstyre. Sametinget är ett framröstat parlament men också en myndighet under Kulturdepartementet med förvaltande uppgifter. Sedan 1993 har samernas folkrättsliga ställning utvecklats och Sverige erkänner i dag samernas rätt till kulturell autonomi, vilket förutsätter ett visst självstyre. Rätten till självstyre står dock i konflikt med rollen som förvaltningsmyndighet under regeringen. Det innebär bl.a. att Sametinget inte fritt förfogar över sina ekonomiska medel och i princip har en lydnadsplikt gentemot regeringen. Detta konstaterades t.ex. i utredningen Sametingets roll i det svenska folkstyret (SOU 2002:77). Utredningen föreslog att frågan om ett stärkt självstyre skulle utredas vidare i en parlamentariskt sammansatt kommitté, ett förslag som tillstyrktes av de flesta remissinstanserna. Utredningen hade flera andra förslag om hur Sametingets ställning skulle kunna stärkas och några av dem har förverkligats i och med beslut i riksdagen 2006. I proposition 2005/06:86 skrev den dåvarande regeringen att det samiska självbestämmandet tills vidare ska ökas genom att Sametinget som myndighet successivt ges fler myndighetsuppgifter som berör samiska förhållanden och att det därmed inte finns anledning att utreda om Sametinget kan vara ett organ för självstyre.

Av en utvärdering av handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna (SOU 2011:29) framgår att FN:s särskilda urfolksrapportör 2011 påpekade behovet av att stärka Sametingets självständighet som självstyrande organ. Rapportören rekommenderade regeringen att tillsammans med Sametinget överväga flera områden där Sametinget kan ges ökad eller t.o.m. ensam beslutanderätt. Rapportören bedömde även Sametingets

dubbla roller som både folkvald församling och statlig förvaltningsmyndighet som särskilt problematiska eftersom det innebär att tinget i sin roll som förvaltningsmyndighet kan tvingas genomföra beslut i konflikt med vad det i sin roll som folkvald församling anser vara bäst för samerna. Det finns därför behov av att göra en ordentlig översyn av frågan om ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller. Det är av särskilt stor vikt att det samiska folket både representeras och är delaktigt i en sådan utredning.

Regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning för att utreda ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.7 Sametingets parlamentsbyggnad

Redan 2004 lovade Sveriges dåvarande regering att det samiska folket i Sverige skulle få en egen parlamentsbyggnad. Efter en arkitekttävling korades ett vinnande bidrag 2006. Sametinget har 2019 beslutat att byggnaden ska uppföras på Fornön vid Storsjöns strand i Östersund. 2022 skrev Sametinget en hemställan till regeringen om finansiering av det fortsatta arbetet med parlamentsbyggnaden. Sametinget har ännu inte fått svar på hemställan och regeringen har inte fattat något beslut i frågan.

En parlamentsbyggnad kommer att fylla ett stort praktiskt behov och bli en viktig symbol för Sveriges engagemang för mänskliga rättigheter och respekt för samerna som urfolk. I detta sammanhang vill vi även nämna att Valprövningsnämnden har beslutat att det blir omval i sametingsvalet 2025. Beslutet grundar sig på att 88 röster från vallokalen i Arjeplog ogiltigförklarades, samt att totalt 11 överklaganden inkom efter valet. Dessvärre har vi fått kännedom att Sametinget förväntas bekosta valet inom befintlig budget vilket enligt vår mening inte är rimligt. Vi avsätter därför medel för att finansiera omvalet i vår budgetmotion för 2026 (mot. 2025/26:V626, utg. omr. 1).

Regeringen bör fatta nödvändiga beslut i syfte att inrätta Sametingets parlamentsbyggnad. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.8 Hatbrott mot samer

Att samer utsätts för hot, hat och rasism är tyvärr inget nytt fenomen. För många var årets rally-VM i Umeå ett uppskattat evenemang och folkfest men det var också en påminnelse om hur samers rättigheter som urfolk systematiskt åsidosätts och att det tyvärr finns en djupt liggande misstro till folkgruppen. Hatet och hoten mot rensköttande

samer eskalerade i samband med att samebyarna i området protesterat mot dragningen av vissa sträckor. Kommentarsfält fylldes med hat riktat mot samer, och flera renar hittades brutalt dödade i vad som misstänks vara hatbrott. Så skedde även efter att HD:s dom i Girjasmålet 2020.

Hatbrott mot samer liknar på många sätt hatbrott mot andra minoritetsgrupper i Sverige, men samtidigt finns flera tydliga skillnader. Brotten sker oftare i en lokal kontext, och de riktas även mot renar och rennäringen. Av Brottsförebyggande rådets (Brå) rapport om hatbrott riktade mot samer från 2024 framgår att hat mot samer förekommer i olika typer av miljöer och sammanhang. Det kommer till uttryck i skolan, på arbetsplatsen, i hemmiljö, på offentliga platser och inte minst på internet. Även om vem som helst med en samisk identitet kan utsättas, framstår risken att utsättas som större för dem som bär tydliga samiska attribut i form av kläder eller namn som är identifierbart samiska. Samer inom renskötarfamiljer är särskilt utsatta för hatbrott. Många av brotten involverar renar och kan bestå av smitning vid renpåkörning och hundar som jagat eller attackerat renar, eller renar som medvetet körts över med skotrar eller skjutits. I intervjuerna framkommer att vissa händelser upplevs aktivera hatbrotten som konflikter med markägare, skogsägare och bönder som inte vill att renar vistas på markerna. Andra konfliktsituationer handlar om jägare och skoteråkare som anser sig begränsade av renskötselrätten. Konkurrerande näringar som framhäver upplevda motsättningar mellan samer som ett urfolk och en minoritet å ena sidan, och majoritetsbefolkningen å andra sidan, upplevs också påverka konfliktnivåerna inom Sápmi. Det handlar om vattenkraft, vindkraft och utvinning av mineraler där det finns intressen både lokalt i form av arbetstillfällen och infrastruktur, samt centralt genom den så kallade gröna omställningen. Det finns också tecken på att hatbrotten kan öka när samiska rättigheter erkänns eller uppmärksammas.²

I vår motion om åtgärder för de nationella minoriteterna och minoritetsspråken (mot. 2025/26:V624) skriver vi mer om våra förslag gällande hatbrott.

2.9 En samisk språklag

Situationen för de samiska språken i Sverige är mycket allvarlig. Trots insatser för revitalisering under de senaste decennierna är de fem samiska språken nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska fortfarande klassade som hotade

² Brottsförebyggande rådet. Hatbrott mot samer. Rapport 2024:5.

språk av FN:s organisation för utbildning, vetenskap och språk (Unesco). Århundraden av assimileringspolitik har inneburit att många samer aldrig eller endast bristfälligt har fått lära sig sitt eget språk.

Sametinget/Sámedigge har ansvar för att leda det samiska språkarbetet. Arbetet sker med utgångspunkt i ett språkpolitiskt handlingsprogram som Sametingets plenum fastställer. Språkavdelningen är den del av Sametingets kansli som har det huvudsakliga ansvaret för frågor som rör samiskan. Arbetet är organiserat i en språkavdelning för rådgivning och expertkunskap och i Giellaguovdásj (Samiskt språkcentrum) med ansvar för utåtriktade aktiviteter och språkrevitalisering. Sametingets ansvar att leda det samiska språkarbetet sträcker sig över ett stort geografiskt område, inte sällan med samarbeten över landsgränserna inom Sápmi.

Giellaguovdásj bedömde i sin lägesrapport 2023 att förutsättningarna för de samiska språkens revitalisering hade förbättrats genom regeringens handlingsprogram. I Sametingets förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken fanns dock ett flertal ytterligare åtgärder som är av avgörande betydelse för att stärka och utveckla de samiska språken långsiktigt. Två avgörande förslag är en separat lag som säkerställer det samiska folkets språkliga rättigheter samt ett särskilt anslag för arbetet med att leda det samiska språkarbetet och genomföra nödvändiga åtgärder. Sámedigge anser att Sámedigges föreslagna handlingsprogram behöver genomföras i sin helhet och att tillräckliga resurser bör avsättas för detta. Vidare behöver den förstärkta finansieringen 2022–2024 utifrån regeringens handlingsprogram bli permanent och på sikt stärkas. Sametinget har i en skrivelse till regeringen 2021 begärt att regeringen påbörjar ett lagstiftningsarbete i syfte att ta fram en särskild lag som säkerställer det samiska folkets språkliga rättigheter utifrån Sveriges folkrättsliga åtaganden (Ku2021/00385). Skrivelsen bereds enligt regeringen inom regeringskansliet (bet. 2022/23:KrU8). I lägesrapporten 2022 nämns det att inget svar från regeringen har inkommit angående hemställan. Så har inte heller skett under 2023.³

2024 väntade Sámedigge på besked från regeringen om fortsatt finansiering för Giellaguovdásjs utvidgade verksamhet. Regeringen valde dessvärre att dra ner på medlen vilket kommer att leda till att Giellaguovdásj möjligheter att främja revitalisering av de samiska språken begränsas. Färre språkstärkande insatser kommer att kunna genomföras då antalet språkarbetare minskar.⁴

³ Sámediggi/Giellaguovddáš (Samiskt språkcentrum). Lägesrapport: De samiska språken i Sverige 2023.

⁴ Sámedigge/Giellaguovdásj (Samiskt språkcentrum). Lägesrapport: De samiska språken i Sverige 2024.

Då de samiska språken under lång tid har varit, och fortfarande är, hotade och satta under stor press är behoven av olika typer av språkstödjande, stärkande, rådgivande och informationshöjande insatser enorma såväl bland samer som i samhället i stort. Detta samtidigt som Sametingets personella och ekonomiska resurser är starkt begränsade. Vänsterpartiet föreslår därför en satsning för 2026 i syfte att ge Sametinget mer resurser för att arbeta med språkfrågorna (mot. 2025/26:V626 utg.omr. 1). Satsningen kan även användas av Sametinget för att bygga ut det samiska biblioteket som är en resurs för hela landet (se nedan).

Lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk innehåller bestämmelser om förvaltningsområden och reglerar bl.a. rätten att använda minoritetsspråk hos förvaltningsmyndigheter och domstolar. Samerna har dock en ställning som urfolk och detta bör avspeglas i lagstiftningen även när det gäller de samiska språken. För att synliggöra och stärka Sametingets ansvar för det samiska språkarbetet som ett led i ökat självbestämmande för det samiska folket behövs en särskild samisk språklag. Syftet är att säkerställa det samiska folkets språkliga rättigheter utifrån Sveriges folkrättsliga åtaganden.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att i nära samarbete med Sametinget och det samiska samhället ta fram ett förslag till samisk språklag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.10 Böcker på samiska språk

Samernas bibliotek är ett av resursbiblioteken för nationella minoriteter och finns i den svenska delen av Sápmi i Jokkmokk. Kungliga biblioteket (KB) har fått ett regeringsuppdrag att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som resursbibliotek, för respektive språkgrupp och för landets kommuner. Resursbiblioteken ska stödja de kommunala biblioteken i arbetet med de nationella minoritetsspråken och tillgång till litteratur för barn och unga ska särskilt beaktas. Från samernas bibliotek kan man låna böcker på flera samiska språk som är skrivna av samer från Sápmis fyra länder (Sverige, Norge, Finland och Ryssland) och böcker om samer och andra urfolk. Bibliotekets samlingar innehåller böcker och annat samiskt material både för barn, unga och vuxna. Utbudet av litteratur på de nationella minoritetsspråken är dock fortfarande litet och kan vara svårt att komma åt för läsare och bibliotek. Sedan 2021 finns KB:s läsapp Bläddra som tillgängliggör litteratur på nationella minoritetsspråk vilket är positivt. Appen är en resurs för den som vill läsa böcker på sitt

språk och ett stöd i bibliotekens läsfrämjande arbete. Tidigare statistik från KB visar att majoriteten av titlarna på minoritetsspråken är på finska. De större titelbestånden av medier finns koncentrerade till ett fåtal biblioteksorganisationer, främst specialbibliotek och forskningsbibliotek. Skolbiblioteken har i bästa fall tillgång till en handfull fysiska titlar på något nationellt minoritetsspråk om de inte ingår i samma system som folkbiblioteket i kommunen.⁵ Det finns även möjligheter för biblioteken att köpa in medier på nationella minoritetsspråk via andra länder. I t.ex. Norge ges det ut betydligt fler titlar på samiska, om man jämför med utgivningen i Sverige. En ytterligare möjlighet för att öka utbudet av böcker vore att fördjupa samarbetet när det gäller utlåning mellan bibliotek i olika länder.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över ett möjligt samarbete mellan de nordiska biblioteken för att det ska bli möjligt att låna böcker från andra nordiska länder på olika samiska språk. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.11 Stipendieordning för studier i samiska språk

I dag måste de högstskolestudenter som vill läsa samiska göra det utöver sina ordinarie studier och ta ytterligare studielån. Det kan innebära att många studenter inte prioriterar att läsa samiska språk utan satsar på andra kurser och utbildningar. Konsekvensen har blivit en stor brist på utbildade lärare i samiska språk. Sámedigges korttidsstudiebidrag är en möjlighet för vuxna samer som aldrig har fått lära sig att läsa och skriva på samiska. Korttidsstudiebidraget regleras i föreskrifter om statsbidrag vid vissa studier i samiska (2017:1) och förordning (2007:1347) om statsbidrag vid vissa studier i samiska. Bidraget till korttidsstudier bedöms stärka deltagarnas möjlighet att läsa och skriva på samiska. Detta ger sedan bättre förutsättningar för språköverföringen till nästa generation. Både antalet kurser och deltagare har ökat under 2024 jämfört med 2023. Korttidsstudiebidraget kan ses som en indikator på att intresset och viljan finns att lära sig och återta sitt samiska språk. Korttidsstudiebidraget har dock varierat kraftigt under åren 2013–2024 beroende på Sámedigges budget, antalet ansökningar samt tillgången till lärare.⁶

⁵ Cecilia Brisander och Elisabet Rundqvist, Varför så svårt? Om nationella minoritetsspråk på kommunala bibliotek. Kungliga biblioteket 2018.

⁶ Sámedigge/Giellaguovdásj (Samiskt språkcentrum). Lägesrapport: De samiska språken i Sverige 2024.

Sametinget lämnade 2017 en hemställan till regeringen om en stipendieordning för studier i samiska. Utbildningsdepartementet avvisade dock hemställan med hänvisning till att stipendieordningen inte finns med i regeringens handlingsprogram för de nationella minoritetsspråken och att andra åtgärder har presenterats för att stärka språken. Dock gör den omfattande bristen på samiskspråkig kompetens inom utbildningskedjan att de samiska språken inte revitaliseras i den takt som behövs. Det finns enligt Gïelejarnge/Giellaguovdásj inget i regeringens handlingsprogram som bedöms förändra den situationen. Det framgår inte heller av regeringens svar vilka andra åtgärder som i så fall skulle stärka de samiska språken på det sätt som en stipendieordning skulle göra. Stipendier är en kreativ åtgärd som skulle kunna bidra till att få fler lärare och pedagoger till utbildningskedjan. I dag kan inte Sametinget använda sitt anslag till stipendier. För att det ska bli möjligt att genomföra en stipendieordning behövs dels en förordning, dels ett särskilt anslag med medel som ska användas till stipendier.

Norge har ett stipendiesystem där de nordliga fylkeskommunerna och Sametinget årligen delar ut stipendier för studier i samiska. I Finland finns möjlighet att få tjänstledighet med lön för studier i samiska under vissa villkor. Sametinget i Finland delar dessutom ut stipendier för samiska språkstudier eller studier inom samisk kultur på universitetsnivå.⁷ Av Sametingets hemställan till regeringen om en stipendieordning framgår att norska sametinget finansierar samiska språkstudier för svenska medborgare i Norge. Det är rimligt att Sverige tar ansvar för den samiska språksituationen och erbjuder motsvarande möjligheter som grannländerna beträffande stipendier och bidrag för studier i samiska. Vänsterpartiet vill ge Sametinget möjlighet att införa en stipendieordning i syfte att ge studenter möjlighet att ansöka om stipendier för språkstudier i samiska. Vi avsätter medel till Sametinget för detta ändamål i vår budgetmotion för 2026 (mot. 2025/26:V626, utg.omr. 1).

Regeringen bör vidta åtgärder i syfte att genomföra en stipendieordning för studier i samiska språk. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.12 Sameskolan

Sameskolan motsvarar grundskolans årskurser 1–6. Samisk förskola och skola ska bidra till att utveckla barnens och elevernas samiska identitet, kultur och språk.

⁷ Gïelejarnge (Samiskt språkcentrum), Lägesrapport: De samiska språken i Sverige 2022.

Undervisningen i sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet ska ge eleverna förutsättningar att bidra till att stärka urfolket samernas möjligheter att bevara och utveckla sin samiska identitet som en del i det svenska samhället. Sameskolstyrelsen är en statlig skolmyndighet under Utbildningsdepartementet och Sametinget. Sameskolstyrelsen ska arbeta för att alla samiska barn får tillgång till en likvärdig utbildning av god kvalitet med samiska undervisningsinslag. Riksrevisionens tidigare granskning visar bl.a. att flera mål med verksamheten inte nås, exempelvis när det gäller läromedelsproduktionen. Dessutom genomför Sameskolstyrelsen några av sina uppgifter bristfälligt. Bristerna innebär att samiska elever i sameskolan riskerar att inte få tillräckligt bra förutsättningar för att nå utbildningens mål och att samiska elever utanför sameskolan inte får tillgång till utbildning med samiska undervisningsinslag. Riksrevisionen har därför rekommenderat att Sameskolstyrelsens verksamhet ska inrymmas i Sametinget och att regeringen utreder vilka förutsättningar som krävs för att Sametinget ska kunna genomföra uppgifterna.⁸ Även Utredningen om en ny myndighetsstruktur på skolområdet (SOU 2018:41) föreslår att Sametinget ska bli ny huvudman för sameskolorna samt förskoleklass och fritidshem vid en enhet med sameskola. Av Sametingets utbildningspolitiska program (2012) framgår att ett av målen med programmet är att Sametinget ska överta Sameskolstyrelsens verksamhet.⁹

Vänsterpartiet instämmer i att ansvaret för sameskolan bör överflyttas från Sameskolstyrelsen till Sametinget och att det skulle förbättra förutsättningarna för samisk utbildning. Ett införlivande av Sameskolstyrelsens uppgifter i Sametinget är också i linje med regeringsformen, där det framgår att samernas möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.

Regeringen bör utreda möjligheten att flytta ansvaret för Sameskolstyrelsen till Sametinget. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.13 En nationalscen för Sápmi

Sámi Teáhter (Samiska teatern) bildades på 1990-talet och tog sitt nuvarande namn 2009. Giron Sámi Teáhter har sitt säte i Kiruna med egen scen, lokaler och administration. Förutom att Giron Sámi Teáhter är det samiska folkets teater är det även en kunskapsbank i språk och kultur för hela det samiska området. Giron Sámi Teáhthers uppdrag är att producera professionell scenkonst med samisk kultur som grund och att

⁸ Riksrevisionen. Granskningsrapport. Samisk utbildning – dags för en omstart (RiR 2017:15).

⁹ Sametinget. Samisk utbildningspolitik. Handlingsprogram, 2012.

främja de samiska språken. Produktionerna turnerar i landet, främst i svenska delen av Sápmi. Sametinget och Giron Sámi Teáhter arbetar sedan 2015 för en samisk nationalscen i den svenska delen av Sápmi. Ett pilot- och utvecklingsarbete pågick 2017–2020 med uppdrag att utreda och klarlägga hur teatern kan utvecklas till en samisk nationalscen. En förstudie har såvitt vi förstått överlämnats till Sametinget och Kulturdepartementet. Europarådets rådgivande kommitté har i sitt femte yttrande om hur Sverige lever upp till ramkonventionen (2023) lyft fram Giron Sámi Teáhters arbete för att bli en samisk nationalscen. Kommittén lyfter fram teaterns betydelse för både det svenska och det samiska kulturlivet och uppmanar den svenska regeringen att besluta positivt i frågan. Vänsterpartiet instämmer i att en nationalscen för Sápmi bör inrättas. Vi avsätter därför medel i vår budgetmotion för 2026 i detta syfte (mot. 2025/26:V626, utg.omr. 1).

Regeringen bör ta initiativ till att inrätta en nationalscen för Sápmi. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.14 Gör samernas nationaldag till allmän flaggdag

Samerådets 15:e samekonferens beslutade 1992 att samernas gemensamma nationaldag ska vara den 6 februari. Nationaldagen firades för första gången 1993. Den 6 februari 2007 vajade för första gången den samiska flaggan utanför Stockholms stadshus på nationaldagen. 2014 hissades flaggan för första gången utanför Uppsala universitet. Samernas nationaldag är gemensam för alla samer oavsett om de bor i Sverige, Norge, Finland eller Ryssland. Det är en dag som vanligen uppmärksammas med aktiviteter och kulturarrangemang.

I dag finns det möjlighet att flagga när tillfälle ges vid t.ex. familjehögtidsdagar som födelsedagar, bröllop etc. Detta gäller såväl privatpersoner som kommuner. Regeringen har även i förordningen (1982:270) fastställt allmänna flaggdagar. Allmänna flaggdagar är bl.a. första maj, midsommardagen, juldagen och Nobeldagen. Det finns tolv samiska flaggdagar inklusive nationaldagen den 6 februari. Redan i dag har kommunerna möjlighet att flagga under samtliga dessa dagar. Vänsterpartiet anser dock att samernas nationaldag den 6 februari ska bli en allmän flaggdag i syfte att uppmärksamma samerna som urfolk och nationell minoritet.

Regeringen bör ta initiativ till att samernas nationaldag den 6 februari blir en allmän flaggdag och att det är den samiska flaggan som ska hissas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.15 Repatriering av samiska kvarlevor och heliga föremål

Krav på återförande (repatriering) av föremål och kvarlevor har rests bland världens urfolk sedan 1970-talet. Repatriering handlar om rätten till det förflutna och sina förfäder. Det handlar också om försoning mellan urfolk och statsmakterna. Sametinget beslutade 2007 att kräva en fullständig identifiering av allt samiskt skelettmaterial i samtliga statliga samlingar, en kartläggning av hur museer och institutioner tillskansat sig materialet samt en repatriering av de samiska kvarlevorna. Sametinget har tillsatt ett etiskt råd som ska vara ett rådgivande organ för etiska frågor vad gäller hantering och förvaring av samiska kvarlevor.

Vänsterpartiet har tidigare föreslagit att regeringen ska vidta åtgärder för att intensifiera arbetet med identifiering och repatriering av samiska kvarlevor (mot. 2020/21:166, mot. 2021/22:2601). Riksdagen riktade ett tillkännagivande till regeringen om att utreda de juridiska, ekonomiska och praktiska förutsättningarna för att ta fram ett sammanhållet regelverk för att identifiera, återställa och återbörda samiska föremål och kvarlevor (bet. 2021/22:KrU6). Med anledning av tillkännagivandet fick Riksantikvarieämbetet ett uppdrag av regeringen som redovisades i mars 2024. I sin redovisning konstaterar Riksantikvarieämbetet att det finns ett fungerande regelverk för återlämnande i Sverige men lämnar också förslag på hur dessa processer kan underlättas. Riksantikvarieämbetet föreslår bl.a. inrättande av en samordnande funktion för att samla frågor om återlämnande och bidrag för att ge ekonomiska möjligheter för återlämnanden och uppordning av museernas samlingar.¹⁰ Vi förutsätter att förslagen är under beredning i regeringskansliet.

Regeringen har även i regleringsbrevet för 2025 gett Riksantikvarieämbetet i uppdrag att genomföra en informationsinsats om möjligheten för organisationer som företräder de nationella minoriteterna, inklusive urfolket samerna, att söka bidrag för återlämnandeprocesser. Riksantikvarieämbetet ska även erbjuda vägledning till företrädare för de nationella minoriteterna, inklusive urfolket samerna, i samband med återlämnandeprocesser. Samtidigt avsätts upp till 1 miljon kronor som Riksantikvarieämbetet kan fördela i bidrag till den mottagande parten för återlämnanden och återbegravning av mänskliga kvarlevor. Vid genomförandet av uppdraget ska Riksantikvarieämbetet inhämta synpunkter från Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholms län. Uppdraget ska redovisas senast den 20 februari 2026.

¹⁰ Förutsättningar för identifiering och återlämnande av samiska föremål och samiska mänskliga kvarlevor: redovisning av regeringsuppdrag i Riksantikvarieämbetets regleringsbrev 2023 Del 1 (2023) och Del 2 (2024).

Vänsterpartiet vill även se ett mer intensifierat arbete från statens sida när det gäller repatrieringen. Sametingets etiska råd behöver därför få ökade resurser för att kunna möta upp i det arbetet. Vi avsätter därför medel för detta syfte i vår budgetmotion för 2026 (mot. 2025/26:V626, utg.omr. 1).

2.16 Nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa

Många unga samer lider av psykisk ohälsa och upplever stora utmaningar och svårigheter som skiljer sig från majoritetsbefolkningens. Det gäller särskilt renskötarna, där många saknar en framtidstro och där dagens verklighet innebär att det är väldigt svårt att överleva på renskötseln. Förutom den rent ekonomiska aspekten finns det även sociala aspekter och förväntningar på de unga att bära den samiska kulturen och ansvara för dess fortlevnad.

2016 presenterade Sametinget en kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa, som behandlar områden som självmord, diskriminering, ohälsa och våld utsatthet.¹¹ Den forskning och kunskap som finns visar att det är främst bland unga samer som självmordstankar är vanliga. Ohälsan är större bland samiska unga jämfört med andra jämnåriga norrländska ungdomar. Mer än hälften, 53 procent, av unga samiska kvinnor har haft självmordstankar. Var tredje ung renskötare 18–28 år har på allvar övervägt självmord. Var femte vuxen renskötare har haft självmordsplaner, jämfört med var tionde norrlänning. Det är även många som försöker begå och har begått självmord. Under tidigt 2000-tal tog fyra unga renskötande samer på kort tid livet av sig i Rans sameby i Västerbotten och det finns fler samebyar där liknande tragedier inträffat.

Ökad risk för psykisk ohälsa och självmord bland urfolk är dock inte ett nytt fenomen. Under mitten av 1980-talet svepte en våg av självmord in över det lilla samhället Karasjok i Nordnorge. Det är en samisk bygd och de som tog livet av sig var nästan uteslutande unga samer. Samma sak har även drabbat samhällen som Kulusuk på östra Grönland och Nunavut i norra Kanada.

Folkhälsomyndigheten presenterade i mars 2023 en enkätundersökning om samers hälsa och livsvillkor.¹² En större andel samer än befolkningen i övrigt har enligt undersökningen ett gott psykiskt välbefinnande. Däremot uppger en större andel samer

¹¹ Sametinget, Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa, 2016.

¹² Folkhälsomyndigheten, Hur mår samer i Sverige? Resultat från en enkätundersökning om hälsa, livsvillkor och levnadsvanor bland samer, 2023.

att de har en långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning, värk i olika delar av kroppen, astma, allergi, övervikt och fetma. En större andel samer än befolkningen i övrigt uppger även att de någon gång allvarligt övervägt att ta sitt liv eller att de någon gång försökt att ta sitt liv. Vidare är det en större andel samer som uppger att de har haft svårt att klara de löpande utgifterna under de senaste 12 månaderna. Andelen samer som uppger att de någon gång under de senaste tre månaderna blivit behandlade eller bemötta så att de har känt sig kränkta är större än i befolkningen i övrigt.

Kartläggningen är ett första viktigt steg för att följa hälsosituationen bland samer i Sverige och är en av de mest omfattande enkätundersökningar som har genomförts hittills. Studien bidrar till viktig kunskap om samers hälsa, livsvillkor och levnadsvanor och kan ligga till grund både för fortsatt kunskapsutveckling och utformning av hälsofrämjande och förebyggande insatser på lokal, regional och nationell nivå. Enligt Folkhälsomyndigheten behövs fortsatta och fördjupade analyser med särskilt fokus på olika grupper bland samer som kan ha sämre hälsa eller sämre förutsättningar för en god hälsa.

Kunskapsnätverket för samisk hälsa arbetar sedan år 2017 för att främja god hälsa och en vård på lika villkor för urfolket samerna. Nätverket utgår från ett rättighetsperspektiv och verkar för att regionerna ska tillvarata samernas rättigheter som urfolk. Nätverket omfattar Region Norrbotten, Region Västerbotten, Region Jämtland Härjedalen och Region Dalarna. Varje region har en länskoordinator för samisk hälsa och ett kompetensnätverk där personal med samisk språk- och kulturkompetens ingår. I styrgruppen och den politiska referensgruppen ingår förutom regionerna också Sametinget, Svenska samernas riksförbund, Sáminuorra, Landsförbundet svenska samer, Riksorganisationen Samerna och Same Átnam. Till grund för arbetet ligger Strategi för samiska hälsa - en hälso- och sjukvård som bidrar till en god och jämlik hälsa för samer 2020–2030, ett dokument som antagits av alla regioner i samarbetet. Strategin beskriver hur regionerna ska utveckla en språk- och kulturanpassad hälso- och sjukvård som tar hänsyn till kultur, språk och den samiska patientens livsvillkor. Enligt strategin finns det ett behov av ett nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa som kan paketera och implementera befintlig kunskap om samers hälsa samt arbeta med metod- och tjänsteutveckling utifrån vårdens och den samiska befolkningens behov.¹³

¹³ Nätverket för samisk hälsa. Strategi för samisk hälsa— en hälso- och sjukvård som bidrar till en god och jämlik hälsa för samer 2020–2030.

Enligt Sametingets kartläggning av jämställdhet i det samiska samhället bör det ingå i centrets uppdrag att utveckla och samla kunskap om våld och hälsa samt hur hälsobehov relaterade till mäns våld mot samiska kvinnor och barn kan mötas av hälso- och sjukvården.

Vänsterpartiet anser att det är viktigt att kunskapen om den samiska kulturen och de problemställningar som urfolk står inför förbättras på det nationella planet och inte minst inom hälso- och sjukvården.

Regeringen bör vidta åtgärder för att inrätta ett nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Jessica Wetterling (V)

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Tony Haddou (V)

Gudrun Nordborg (V)

Håkan Svenneling (V)

Hanna Gunnarsson (V)

Maj Karlsson (V)

Karin Rågsjö (V)